

Objektívnosť vedy a nadanie čítať literatúru

Za Norou Krausovou

(Chynorany 13. 6. 1920 – Bratislava 22. 8. 2009)

Nie je ľahké byť dcérou popredného básnika Valentína Beniaka, poznať osobne krehký i zradný literárny svet a profesionálne vstúpiť do oblasti jeho teórie. Lákanie rodného priateľa profesora Andreja Mráza prispelo k rozhodnutiu fyzicky útlej dievčiny zmeniť plán a namiesto medicíny študovať na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity germanistiku a slovakistiku (1939 – 1944). Provinčnú Novú Baňu nahradila Bratislava, ktorá jej otvorila náruč: možno vďaka populárnemu otcovi, ktorý od roku 1939 pôsobil aj na ministerstve. Ale iba o trochu neskôr už vďaka jej vlastným schopnostiam a uvzatosti. Jedenásťročnú Noru oslovoval Jesenin, sedemnášťročná tinedžerka prečítala mystického Rilkeho. Možno práve z týchto zdrojov – z úsilia objektivizovať prečítané a dokázať svoju osobnú, originálnu identitu, ktorá sa nezakladá na protekcionizme – vyrástla jej štrukturalistická orientácia a húževnatosť.

V časoch súbežného pôsobenia logického pozitivizmu Viedne, jeho dôvery v racionalitu a možnosť zrodu univerzálnej metodológie vied, v čase prijímania podnetov Moskovského a Pražského lingvistického krúžku a vzniku modernej slovenskej jazykovedy a literárnej vedy znamenala orientácia v aktuálnom dianí aj osobnú disciplinovanosť: namiesto užívania novosti „veľkomesta“ a korzovania ako správna študentka sedela nad knihami. Vzdialenosť medzi ňou a nezáživnou fonológiou sa zmenšila vďaka portrétu krásneho muža v baraní, Nikolaja Trubeckého, ktorý visel v pracovni jej vysokoškolského učiteľa Ľudovíta Nováka. Vzbudil jej záujem. Náhodné motivačné argumenty tohto druhu bývajú vari najdôležitejšie... Lingvistický štrukturalizmus, stylistika a osobná prepojenosť súvekej lingvistiky s formálnou metódou (Jakobson, Tomaševskij) ponúkla hľadajúcim pedagógom (Novák, Kořínek, Isačenko, Paulíny) i študentom avantgardnú cestu k uchopeniu výskumu jazyka a literatúry zameranú proti biografickému pozitivizmu, ktorý v tom čase na Slovensku vládol. Nora Krausová s pasiou vyhľadávala mimoškolské vedecké prednášky Jazykovednej spoločnosti, neskôr Bratislavského lingvistického krúžku. Nemčinu ovládala tak, že si mohla prečítať a pochopiť Trubeckého *Grundzüge der Phonologie*, bezproblémová bola pre ňu aj francúzština. Sledovala najnovšie štúdie vo vedeckých časopisoch, naučila sa systematicky čítať nielen literatúru (zo semiologického hľadiska jazyk-objekt), ale aj o literatúre: literárnovedný metajazyk jej imponoval. Najnovším „trendom“ venovala pozornosť s takou samozrejmosťou, s akou si žensky šarmantne vytvárala prehľad o najnovšom stylingu a móde. Jednoducho ju to bavilo. Keď hovorila, že napriek dramatickým okolnostiam doby mala v živote šťastie, myslela tým neprerušovaný ľudský a vedecký kontakt so slovenskými štrukturalistami a prostredníctvom odbornej literatúry aj so západnou literárnou teóriou. Jej sémantickým gestom sa stalo udržiavanie vedomia tejto kontinuity.

V roku 1942 vznikla Slovenská akadémia vied a umení – podľa zákona najvyššia vedecká a kultúrna inštitúcia. Prvým generálnym tajomníkom sa stal Ľudovít Novák. O rok neskôr ju zamestnal spolu s Fedorom Ballom ako korektorku vydavateľského oddelenia (šéfom bol Michal Chorváth) a od roku 1947 ako vedeckú pracovníčku Literárno-vedného ústavu. Krátke obdobie učila aj na Filozofickej fakulte. Spočiatku sa zaoberala básnickým jazykom a poetikou (doktorská práca o *Žofii a Popolci*, štúdie o Lessingovom *Laokontovi*, o sémantike *Maríny*, o sonete v slovenskej poézii). Samostatne vyšla jej prvá, pedagogicky zameraná práca *Ako rozoberáme verš* (1948).

Politické perzekúcie päťdesiatych rokov znamenali prepustenie z Akadémie a vnútenú prácu vo Veľkodistribučnom podniku, neskôr, takmer na rok, stratila akékoľvek zamestnanie. Režim pamätal aj na otca a sestru a mama ťažko ochorela. Dôstojnejšie postavenie jej v roku 1953 poskytlo vydavateľstvo Slovenský spisovateľ. Živilo ju redaktorstvo a preklady. V roku 1959 vyšla knižka štúdií *Od Lessinga k Brechtovi*, ktorá zjednotila roztrúsené portréty viacerých nemeckých estetikov a spisovateľov, ktoré pôvodne publikovala ako doslovy k vlastným prekladom. V roku 1964 sa smela vrátiť k literárnovednej práci na pôde Akadémie.

Liberalizácia zúročila pamäť jej vedeckého myslenia a prácu investovanú do aktuálneho zahraničného literárnovedného diania. Problémom genealógie venovala knižku *Epika a román* (1964), v ktorej plasticky sprostredkovala spory súvekej literárnovednej systematiky (Emil Staiger, Käte Hamburgerová), o ktorých sa na Slovensku, uväznenom za železnou oponou marxizmu-leninizmu, nevedelo takmer nič. *Príspevky k literárnej teórii* (1967) čitateľov upozornili na novú etapu rozpracúvania štrukturalistických podnetov vo Francúzsku, na Barthesovu semiológiu, na iniciačný význam vedeckej platformy, ktorá vznikla okolo časopisu *Tel Quel* a revue *Communication*. Monografia *Rozprávač a románové kategórie* (1972) vytvorila systematický referenčný rámec na uchopenie kľúčovej kategórie modernistickej prózy a premeny vzťahu autora a rozprávača. Materiálom sa stali analýzy Krausovej obľúbeného a viackrát prekladaného spisovateľa Thomasa Manna. Je to jej najcitovanejšia práca a dodnes predstavuje základnú knižku odboru.

Normalizácia sedemdesiatych rokov spôsobila, že sa opäť ocitla na periférii akademickej literárnej vedy, ktorá si viac cenila teoretické zdôvodňovanie socialistického realizmu. Po práci *Vývin slovenského sonetu* (1976), nadväzujúcej na vlastný verzologický výskum z konca štyridsiatych rokov, nasledoval knižný súbor štúdií *Význam tvaru – tvar významu* (1984), v ktorom opäť dokázala, že so súvekým dianím vo svete literárnej vedy ani v sťažených podmienkach nestratila kontakt. Zamerala sa jednak na konštitutívne kategórie epického textu (fabula – sujet, segmentácia, spôsob jeho produkcie), jednak sa pokúsila aktualizovať metodologické východiská klasického štrukturalizmu a semiológie. Napriek jej profesionálnym schopnostiam nikdy nesmela mať vlastných doktorandov. Pre mnohých však bola ochotným a spoľahlivým radcom pri teoretickom uchopení problému. Po roku 1989 získala vedeckú hodnosť DrSc. a v roku 2005 jej udelili najvyššie ocenenie SAV, Zlatú medailu, ako prejav uznania za jej celoživotnú prácu. Aj po odchode do dôchodku písala literárnovedné eseje a aktuálnu publicistiku, uverejnila ich v *Poetike v časoch za a proti* (1999). Spomienky na formovanie štrukturalizmu a autorkine polemické názory na posun úloh literárnej vedy v prítomnosti zhrnula v knižke *Filo-*

zofická terapia literárnej vedy (2009), v ktorej sa v nepatrnom prepracovaní objavili niektoré texty predchádzajúceho titulu.

V diele Nory Krausovej sa zračia viaceré peripetie cesty slovenskej literárnej vedy za profesionalizáciou tejto „mäkkej“ disciplíny v politicky zložitom 20. storočí. Nádanie čítať sa v strete s dobou zmenilo na úsilie objektívne vyjadriť literárnu hodnotu. Metodologickou prísnosťou voči predmetu akoby si chcela vytvoriť spoľahlivý filter a ochranu pred nečakanosťou zmien sveta.

Jelena Paštéková

Za Zdeňkom Beranom

Vo veku sedemdesiatšedem rokov zomrel 4. októbra 2009 v Bratislave doc. PhDr. Zdeňek Beran, CSc. Rodák z Týniště nad Orlicí (18. februára 1932), absolvoval na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe štúdium bohemistiky a rusistiky (1955), niekoľko rokov pôsobil ako asistent na Vysokej škole ruského jazyka a literatúry v Prahe (1955 – 1959). Celý jeho ďalší profesionálny i osobný život bol spojený s Bratislavou. Od roku 1959 až do odchodu do dôchodku v roku 1997 prednášal dejiny českej literatúry a slovenskú literatúru obdobia realizmu na Katedre slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, pričom v pedagogickom pôsobení na čiastočný úväzok pokračoval do roku 2000. V roku 1996 stál pri pokuse konštituovať študijný odbor český jazyk a literatúra na Katedre slovanských filológií FFUK, ktorý však po jeho odchode, bohužiaľ, zanikol.

Osobnosť Zdeňka Berana a jeho pôsobenie v slovenskom kultúrnom živote charakterizuje diskretnosť, zdržanlivosť. Skromne, bez snahy strhávať na seba pozornosť pôsobil v univerzitnom aj vedeckom prostredí. Jeho erudovanosť a široký intelektuálny rozhľad boli pritom nesporné. Vedia o tom aj generácie študentov, ktorým sa usiloval sprostredkovať čo najviac zo svojich širokých vedomostí. O korektnosť, ktorá bola ďalšou z vlastností Z. Berana, dbal v bežných medziľudských vzťahoch aj pri svojom sledovaní vzťahov slovenskej a českej literatúry. V prostredí katedry pozitívne pôsobila jeho žičlivosť pri práci, ochota pomôcť, schopnosť byť tu pre druhých a nezaťažovať ich sebou samým i schopnosť vedieť si tolerantne vypočuť názor odlišný od svojho. V čase príchodu viacerých mladých pracovníkov na katedru vytváral akési generačné premostenie, nie tak svojím vekom, ako skôr schopnosťou prekonávať generačné rozdiely nevtieravým ponúknutím priateľského vzťahu.

Ako v pedagogickej, tak aj vo vedeckej práci sa Zdeňek Beran celoživotne orientoval rovnako na českú i slovenskú literatúru, pričom jeho „zabývanie sa“ nimi možno charakterizovať ako skutočné „zabývanie sa“ v oboch literatúrach, ich dôverné poznanie, porozumenie pre ich špecifiká i skúmanie príbuzností. Jeho kandidátska práca s názvom *Literárne súvislosti, vzťahy a interpretácie* (1978) tiež napovedá o tejto orientovanosti. Záujem Z. Berana sa koncentroval najmä na literatúru 19. storočia, či parafrázujúc názov jeho habilitačnej práce (1980), na literatúru „od romantizmu k moderne“, i keď nechýbali ani výraznejšie presahy k literatúre 20. storočia.